

การตีความเชิงสัญลักษณ์ เรื่องเสาค้ำฟ้าของพระธาตุพนม

วิสิษฐ์ คิดคำส่วน

สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนได้ทำการศึกษาโดยใช้เอกสาร หนังสือ และตำราเป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายสัญลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดเรื่องเสาค้ำฟ้าอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนในลุ่มน้ำโขงกับแนวความคิดพุทธปรัชญาผ่านสัญลักษณ์คือ พระธาตุพนมที่เข้ามาภายหลัง โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ (Symbolism) และพุทธปรัชญา (Buddhist Philosophy) เป็นเครื่องมือในการตีความเชิงสัญลักษณ์ของพระธาตุพนมให้สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องเสาค้ำฟ้านี้ ผลการศึกษาพบว่า พระธาตุพนมเป็นศูนย์รวมของความดี เสมือนเสาค้ำฟ้าที่เป็นแกนกลางเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ เป็นเครื่องเตือนใจเพื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและพระ

ธรรมคำสอนของพระองค์ ให้ประพตีกุศลกรรมเพื่อนำชีวิตมนุษย์ให้กลับคืนสู่ฟ้าหรือสวรรค์

คำสำคัญ : สัญลักษณ์, เสาค้ำฟ้า, พระธาตุพนม

A Symbolic Interpretation of Phrathat Phanom as a Celestial Bridge

Wisit Kidkhamsuan

Sociology and Anthropology Programme,

Faculty of Liberal Arts and Science, Nakhon Phanom University

ABSTRACT

Drawing on existing historical documents, books and texts, this article aims to explain the relationship between the symbolic celestial bridge (เสาค้ำฟ้า), the beliefs of local people in the Mekong Sub Region, and Buddhist philosophy, which later came to be symbolized in the Phrathat Phanom stupa. Both symbolic analysis and Buddhist philosophy are used as a theoretical framework for interpreting Phrathat Phanom as a symbol of a celestial bridge. The results of the study found that Phrathat Phanom is seen as a center of goodness as the Celestial Bridge and is the core center connecting

the human world to the heavenly domain. It is a reminder to remember the Buddha and His teachings and to practice charitable deeds to link the humans to the celestial sphere or heaven.

Keywords : Symbolic, Celestial Bridge, Phrathat Phanom

บทนำ

พระธาตุพนม (Phra That Phanom) เป็นปูชนียสถานที่สำคัญเก่าแก่และมีความศักดิ์สิทธิ์ได้รับความเคารพนับถือจากชาวไทยภาคอีสาน และชาวลาว แถบลุ่มน้ำโขงตอนล่างมาช้านาน พระธาตุพนม หรือธาตุพนม เรียกตามแผ่นทองจารึกในสมัยเจ้าราชครูยอดแก้วหลวงโพนสะเม็ก ผู้บูรณะพระธาตุพนม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2233 นั้น เชื่อว่าเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกส่วนพระอุระ) ของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธเจดีย์รูปทรงบัวเหลี่ยม ประดับตกแต่งด้วยศิลปลวดลายอันวิจิตรประณีตทั้งองค์ มีความหมายทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง (อุทัย ภัทรสุข 2554, 5)

การทำความเข้าใจทางด้านความหมายและความสำคัญขององค์พระธาตุพนม ด้านคติความเชื่อที่สำคัญก็คือ การทำความเข้าใจด้านระบบสัญลักษณ์ขององค์เจดีย์พระธาตุพนม ดังที่ Geertz (1973, 86-125 อ้างใน ปรีตดา เณลิเมฬา กอนันตกุล 2536, 18-19) ได้กล่าวถึงการทำความเข้าใจศาสนาโดยอาศัยการวิเคราะห์สัญลักษณ์และการตีความว่า ศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์ ระบบหนึ่งที่มีความหมายครอบคลุมกว้างมาก สัญลักษณ์อาจเป็นวัตถุ การกระทำ เหตุการณ์ ความสัมพันธ์แต่ทั้งหมดนั้นทำหน้าที่เป็นพาหนะแห่งความสำนึก หรือเป็นความคิดความรู้สึกที่เป็นนามธรรมบางอย่างที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม ระบบสัญลักษณ์นี้สามารถนำไปสู่การสร้างความรู้สึก (Mood) และแรงจูงใจ (Motivation) ให้แก่มนุษย์ โดยอ้างถึงระเบียบที่ยิ่งใหญ่บางอย่างที่เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางของการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ โดยสัญลักษณ์ทางศาสนามีลักษณะที่สำคัญอยู่สามประการคือ ประการแรก เป็นการนำเหตุผล

กับอารมณ์ความรู้สึกมาผนวกเข้าด้วยกันหรือทำให้เป็นเรื่องเดียวกัน ประการที่สอง ศาสนาในฐานะที่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีแบบแผนบางอย่างของการเกิดและการดำรงอยู่ในสังคม คือเป็นทั้งสิ่งที่ก่อให้เกิดบรรยากาศทางความรู้สึกและโลกทัศน์ในสังคม สัญลักษณ์จึงเป็นทั้งเหตุทั้งผลในเวลาเดียวกัน และประการสุดท้าย ระบบสัญลักษณ์มีแบบแผนการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการยอมรับเห็นคล้อยและเกิดศรัทธา แบบแผนนี้มีลักษณะเด่นที่จะพิจารณาได้จากการที่คนเราจะยอมรับความเชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดได้อย่างซึมซับได้นั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดจากการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล แต่เป็นการสร้างการยอมรับในเบื้องต้น โดยอาศัยสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นกายภาพ (Imagery) ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเห็นรูปประติมากรรม รูปเคารพ รูปสลัก ภาพวาด อาคารสิ่งก่อสร้างตลอดจนสิ่งของต่างๆ ซึ่งมีการใช้สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีปฏิบัติ (สมชาติ มณีโชติ 2554, 23)

กรอบแนวคิดด้านสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับศาสนาดังกล่าว เป็นการอธิบายให้เข้าใจได้ว่าสัญลักษณ์ทางศาสนาอันเป็นเรื่องของความคิดความรู้สึกที่เป็นนามธรรม ได้ถูกทำให้เป็นรูปธรรม โดยองค์เจดีย์พระธาตุพนมเป็นตัวแทนของสิ่งก่อสร้างที่เป็นรูปธรรม ที่มาจากคติความเชื่อของผู้คนที่เกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีการอ้างอิงถึงจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญของการมีชีวิตอยู่คือ ความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง

คติความเชื่อเรื่องเสาค้ำฟ้า

ในคัมภีร์พระเวทมีการบรรยายกำเนิดของจักรวาลว่า “มีเสามาแบ่งแยก” สวรรค์และโลก “สวรรค์และโลกถูกแบ่งแยกออกจากกัน เนื่องจากมีเสานี้มา กั้นกลาง” แต่เดิมโลกและสวรรค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมาภายหลังเส้น แกนโลกมาตัดให้ขาดออกจากกัน (อเดรียน สโนดกราส 2541, 202) การแบ่ง แยกสวรรค์กับโลกออกจากกันด้วยเสาหลักเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับคติความ เชื่อของชาวลาว โดยมีความเชื่อว่าฟ้ากับดินอยู่ติดกัน มนุษย์สามารถเดินทาง ไปมาระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ได้ ดังพงศาวดารล้านช้างว่า “ในกาลเมื่อ ก่อนเกล้าเกล้ามา เปนคำปรำปราสึบๆ มาว่าดังนี้ กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เปนดิน เปนหญ้าเปนฟ้าเปนแกน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด” (พงศาวดารล้าน ช้าง, มปป)

ในนิทานพญาแถนกล่าวว่า “เดิมนั้นมีเครือเขากาดเชื่อมต่อระหว่างเมืองแถน และเมืองคน เวลาปู่เอยย่าเอยขึ้นไปเมืองแถนก็ได้ไต่เครือเขากาดขึ้นไป” (เจนจิรา เบญจพงศ์ 2555, 854)

ในตำนานขุนบรม ได้กล่าวลักษณะของเครือเขากาดไว้ว่า “เครือเขากาดสูง ใหญ่เทียมฟ้า เกิดจากซากควายที่แห้งตาย” (ปฐม หงส์สุวรรณ 2550, 302)

“อันหนึ่งครือเขากาดเกี้ยวมาเกิดกลางเมือง	อลหการณเป็นมิดมัวศุณย์เศร้า
มัวมิดฟ้าบ่อมีสองจักยาม	สุริโยมาบ่อสองใสสีแจ้ง
อันหนึ่งสองหน่วยน้ำเต้าปุงใหญ่มาเป็นครือ	ครือมันซอนสอดยวงกลมเกี้ยว
มณฑลไม้ไผ่หลวงมัวมิด	จำเงอดหน้าบ่อเห็นฟ้าสองใส
ฝูงข้าอยู่บ่อได้เมืองลุ่มหนาวเย็น นักแหล้ว	ขอให้ปราณีผายผืดตัวฝูงข้า
สูงจงเมื่อทูลบาทไท้โดยดั่งคำเฮา นี้ถ้อน	สันไดยังจักมีคำสุขบ่อกว่าสู่สามเฒ่า
แต่นั้นขุนแผนเฒ่าเลยลาโดยบาท	เมื่อฮอดฟ้าทูลไหว้กล่าวกลอน
ทูลพากญ์ถ้อนเล่าเหตุชมพู	ถวยธรรมยาชู้อันแวนเผียน”

(พระครูสุเทพสารคุณ 2546, 13)

ครือเขากาดจึงเป็นสิ่งคำฟ้าที่เชื่อมระหว่างฟ้ากับดิน เสมือนเป็นเส้นทางติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ และจากการที่แผนได้ส่งมนุษย์ลงมาอยู่บนโลก ทำให้ชาวไทหลายกลุ่มมีความเชื่อว่ามนุษย์กำเนิดมาจากฟ้าหรือสวรรค์

พระพุทธศาสนาได้สะท้อนความคิดดังกล่าวนี้เช่นกัน ในอัครัญสูตร กล่าวถึงการกำเนิดมนุษย์ไว้ว่า สมัยที่โลกพินาศ มีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีปิตีเป็นอาหาร ไม่มีเพศ มีรัศมีอยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมืดมน ไม่มีดวงอาทิตย์ดวงดาว ไม่มีกลางวัน กลางคืน กลางวัน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสี กลิ่นและรสดี จึงชิมดู พวกอื่นๆ จึงชิมตาม เกิดติดใจในรส ความอยาก (ตัณหา) จึงเกิดขึ้น ทำให้ร่างกายหยาบ รัศมีหมดไป ทำให้ไม่สามารถกลับคืนสู่โลกสวรรค์ได้ (พระมหาวิขีรชาโต (ศรีพรหม) 2550, 41-42)

การจะกลับคืนสู่โลกสวรรค์ได้ดังเดิมนั้น มนุษย์จึงต้องสร้างสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ และสูงเสียดฟ้า เพื่อให้ใกล้ชิดกับสวรรค์มากที่สุด ดังปรากฏเป็นวัฒนธรรม หินตั้งตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อเชื่อมต่อเส้นทางระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์หรือ ฟ้าภายหลังจากที่มนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว (วัฒนธรรมหินตั้ง, 2556) ในทาง พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงสัญลักษณ์แทนเสาค้ำฟ้า ไว้ในกถาปิณฑก อาโวกัถกหนึ่งว่า พระอานนท์ได้ขอให้พระพุทธเจ้ากำหนดสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือ สัญลักษณ์ (เจดีย์) เพื่อเป็นตัวแทนของพระองค์ให้ผู้เสื่อมใสศรัทธาสามารถ ถวายเครื่องสักการบูชาได้เมื่อพระองค์มิได้อยู่ประทับอยู่ที่นั่น พระพุทธองค์ ตรัสว่า ต้นไม้ (ต้นโพธิ์) เป็นตัวแทนที่ถูกต้องเหมาะสมของพระองค์ทั้งในยาม ที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่และภายหลังจากการที่ทรงปรินิพพานไปแล้ว (อเดรียน สโนดกราส 2541, 216) ซึ่งหมายความว่า ต้นโพธิ์เป็นเจดีย์ที่เหมาะสม ได้ ระบบความคิดทั้งสองนี้ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับความคิดดั้งเดิมที่ถูก ประกอบสร้างจากระบบจินตนาการ กับคติทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง กับศีลธรรม ซึ่งระบบคิดทั้งสองแบบนี้ ถือว่ามีลักษณะเป็นการประกอบสร้าง ความเป็นจริงทางสังคม เพราะสามารถนำมนุษย์ไปเกิดใหม่ในแดนสุขาวดีหรือ สวรรค์ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น เสาค้ำฟ้าจึงหมายถึง สิ่งที่มีลักษณะเป็นแกน กลางที่เชื่อมต่อโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ และมีฐานะเป็นตัวเชื่อม (Mediator) ระหว่างท้องฟ้ากับพื้นดิน

มูลเหตุของการแยกกันระหว่างฟ้ากับดิน

ชาวลาวมีความเชื่อว่า มูลเหตุที่ทำให้ฟ้ากับดินต้องแยกจากกันนั้น เนื่องมาจากมนุษย์กระทำความผิดต่อหลักคำสอน (Sin) ไม่เชื่อฟังไม่เคารพยำเกรงต่อ

อำนาจเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าบนท้องฟ้า (ปฐม หงส์สุวรรณ 2550, 294) ทำให้พญาแถนต้องบันดาลให้เกิดน้ำท่วม ขุนทั้ง 3 จึงต้องพาลูกเมียขึ้นแพไปอาศัยอยู่เมืองฟ้ากับพญาแถน ดังพงศาวดารล้านช้าง กล่าวว่า

“เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ 3 คน ผู้หนึ่งชื่อว่า ปู่ลางเซิง ผู้หนึ่งชื่อ ขุดเค็ก ผู้หนึ่งชื่อ ขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่ม กินปลาเห็ดนาเมืองลุ่มกินข้าว เมื่อนั้นแถนจึงใช้ให้มากล่าวแก่คนทั้งหลาย ว่า ในเมืองลุ่มนี้กินข้าวให้บอกให้หมาย กินแลงกินงายก็ให้บอกแก่แถน ได้กินขึ้นก็ให้ส่งขาได้กินปลาาก็ให้ส่งรอยแก่แถน เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็บ่ฟังคามแถน แม้นใช้มาบอกสองทีสามที ก็บ่ฟังหันแล แต่นั้น แถนจึงให้น้ำท่วมเมืองลุ่ม ลิดเลียงท่วมเมืองเพียงละลายคนทั้งหลายก็ฉิบหายมากนักชะแล” (พงศาวดารล้านช้าง, มปป)

พระยาแถน จึงให้เขาไปอยู่ที่บึงดอนแถนรองกว่าน้ำจะแห้ง เมื่อน้ำแห้งลงแล้วขุดทั้ง 3 ได้ขออนุญาตพญาแถนลงมาอยู่เมืองลุ่ม

“เมื่อนั้นพระยาแถนจึงให้เอาลงมาส่ง ทั้งให้ควายเขาลูแก่เขา จึงเอากันลงมาตั้งอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูนกอ้นแล แต่นั้นเขาจึงเอาควายนั้นเห็ดนากิน นานประมาณ 3 ปี ควายเขาก็ตายเสีย เขาละซากควายเสียที่นาน้อยอ้อยหนูนกอ้นแล้ว อยู่บ่นานเท่าใด เครื่องหมักน้ำก็เกิดออกฮุดคงควายตัวตายนั้นออกยาวมาแล้ว ก็ออกเปนมามากน้ำเต้าปุง 3 หน่วย แลหน่วยนั้นใหญ่ประมาณเท่ารินเขาปลูกเข้านั้น เมื่อเครื่องหมักนั้นแก่แล้ว คน

ทั้งหลายก็เกิดมาอาไศรยซึ่งหมากน้ำ เพนดังนางอาสังโนเกิด
ในท้องดอกบัวเจ้าฤๅษีเอามาเลี้ยงไว้ คนทั้งหลายฝูงเกิดในผล
หมากน้ำเต้าฝู่งนั้นก็ร้องก้องนินนมากนั้ ในหมากน้ำนั้นแล”
(พงศาวดารล้านช้าง, มปป)

ในพงศาวดารล้านช้างยังได้กล่าวถึงสาเหตุการแยกกันระหว่างฟ้ากับดินต่อไป
อีกว่าเกิดจากเรือเขากาดที่ถล่มส่งมาให้นั้น มีลักษณะใหญ่โตบดบังแสงอาทิตย์
เป็นที่ลำบากแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงประกาศหาคนมาตัด ด้วยเหตุนี้
จึงทำให้มนุษย์ไม่สามารถติดต่อกับพญาแถนที่เมืองฟ้าได้อีกต่อไป ดังความว่า

“เมื่อนั้นขุนบูลมราชา อันเปนท้าวพระยาในเมืองลุ่มนี้
สร้างบ้านกับหันเปลือง สร้างเมืองกับหันกว้าง ยังมีเรือเข
ากาด (เกลบ) เกิดเปนอุบาทว์ในห้องกวาทานนั้นแล แดนดิน
สูงขึ้นได้แลโยชน์ มีกึ่งเงาแลปรกรกวมเมืองแถนทั้งมวล อยู่
สัพพรมเงาเอื้อมเมืองแมนพูนแล คอยฟ้าก็บ่เห็น หนาวเย็น
จักผิงแดดก็บ่ได้ ทั้งหลายเฮ็ดไรไถนากินก็บ่ดี เมื่อนั้นขุนบูลม
จึงให้ไฟไปตัดไปฟันเสียกว่าเซ็ดแล้วนักบ่อาจจักไปตัดได้ ยาม
นั้นยังมีเถ้าแก่สองคน ผู้หนึ่งชื่อว่าเถ้าเยอ ผู้หนึ่งชื่อว่าเถ้ายา
ทั้งสองเขาจึงขึ้นไปฟันเรือเขากาดต้นนั้น เขาจึงว่าเมื่อใดเผื่อ
ช้อยหากตายไปแท้ ให้คนทั้งหลายได้ถือเวรทางเผื่อช้อยครั้น
จักเฮ็ดจักกินอันใดก็ดี ให้ได้เรียกพาเผื่อช้อยก่อนจึงเฮ็ดจึงกิน
เทอญ ยามนั้นเขาทั้งหลายว่า เออดีแล้ว ดูทั้งหลายหากจัก
เรียกหาเชื้อปู่ก่อน แล้วช่างเฮ็ดช่างกินชอบแล เมื่อนั้นเขาสอง
เถ้า ก็แบกขวานเข้าไปฟันซวนๆ นานประมาณ 3 เดือน 3 วัน
จึงขาดเรือเขากาดก็ล้มท้าวไป” (พงศาวดารล้านช้าง, มปป)

ความสืบเนื่องของเสาค้ำฟ้าจากสู่พระธาตุพนม

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถกลับขึ้นสู่เมืองฟ้าหรือสวรรค์ได้อีก มนุษย์จึงได้สร้างสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่และสูงเสียดฟ้า เพื่อให้ใกล้เคียงกับสวรรค์มากที่สุด ดังเห็นได้จากวัฒนธรรมการบูชาหินตามพื้นที่ต่างๆ ในประเทศลาวและภาคอีสานของไทย ซึ่งพื้นที่ที่เป็นแหล่งหินตั้งที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศลาวคือ “ทุ่งไหหิน” เมืองโพนสะหวัน ประเทศลาว ซึ่งการขุดค้นทางโบราณคดี พบถ้ำถ่าน กระดูกมนุษย์ในไหจำนวนหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพิธีการเนื่องในการฝังศพคือการใส่กระดูกเข้าไปในไห หรือเป็นที่เก็บกระดูกนั่นเอง บางครั้งอาจเรียกได้ว่า ทุ่งไหหินเป็นกลุ่มสุสานบรรพบุรุษ นอกจากนี้ ยังพบเครื่องมือต่างๆ ที่ขุดพบในไหหิน เช่น เครื่องมือเหล็ก ขวานหินขัด เป็นต้น ซึ่งสามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ รวมถึงยังมีเครื่องประดับต่างๆ และเครื่องปั้นดินเผาอีกด้วย (รายงานการเส้นทางอารยธรรม “หินตั้ง-โบโฮม” บริเวณสองฝั่งโขง “ไทย-ลาว” 2553)

นักมานุษยวิทยาได้ลงความเห็นกันว่า บริเวณที่มี “หินตั้ง” น่าจะเป็นที่ฝังกระดูกของบรรพบุรุษ หรือเป็นสถานที่เพื่อทำพิธีฝังศพครั้งที่สองหลังจากมีการนำซากศพจากร้างกิน หรือจากการเผาแล้วในครั้งแรก พิธีฝังศพครั้งที่สอง น่าจะมีการฆ่าสัตว์เช่นวัว ควาย เพื่อการเซ่นไหว้บูชาอำนาจเหนือธรรมชาติและผีบรรพบุรุษ “หินตั้ง” จะถูกใช้เพื่อการล่าสัตว์ที่นำมาฆ่าบูชาโยน ฉะนั้น “หินตั้ง” จึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่วิญญาณบรรพบุรุษกับวิญญาณสัตว์ที่ถูกฆ่าจะมาสิงสถิตเพื่อคอยดูแลปกป้องคุ้มครองเผ่าพันธุ์ลูกหลาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมบูชาหินในสมัยบรรพกาลนั้น เป็นความ

เชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ ผี (แถน) เพื่อใช้เป็นสถานที่ติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งยังเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองเผ่าพันธุ์ลูกหลานอีกด้วย วัฒนธรรมหินตั้งจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ และเป็นไปได้ว่า “วัฒนธรรมหินตั้ง” เป็นการกระทำของมนุษย์ที่พยายามเชื่อมต่อเส้นทางระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์หรือฟ้าภายหลังจากที่มนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว (วัฒนธรรมหินตั้ง, 2556)

ภายหลังต่อมา มนุษย์ได้พัฒนาการการบรรจุกระดูกอัฐิธาตุของผู้ตายให้เป็นการพูนดินขึ้นคล้ายสถูปในประเทศอินเดีย ซึ่งในประเทศอินเดียสมัยโบราณ ลักษณะสถูปเดิมเป็นการพูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่ฝังอัฐิธาตุ แล้วลงเพือรอบกันดินพัง มีการปัดถมหรือฉัตรไว้บนโคกเพื่อเป็นเกียรติยศ ต่อมา มีการเติมแต่งสถูปให้งดงามและถาวรยิ่งขึ้น เช่น สร้างฐาน ลานทักษิณ มีบัลลังก์หรือแท่นฐานเหนือองค์สถูป ตกแต่งยอดสถูปเป็นรูปฉัตร และประดับประดาลวดลายต่างๆ ต่อมาก็พัฒนาขึ้น โดยบุคคลที่มีบรรดาศักดิ์สูง กองดินจะพูนสูงขึ้น และเปลี่ยนวัสดุจากดินเป็น อิฐ หิน ศิลาแลง ปูน อันแล้วแต่จะหาได้ในพื้นที่ รูปทรงพระสถูปเจดีย์ในยุคนี้จึงมีลักษณะรูปทรงกลมคล้ายโอ หรือบาตรคว่ำ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ได้ส่งอิทธิพลมายังดินแดนอาณาจักรโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาเป็นที่นับถือของประชาชน (พิบูลย์ ลี้มพานิชย์ 2549, 9)

อิทธิพลทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาจากเกาะลังกาคือ พุทธศาสนาเถรวาทในพุทธศตวรรษที่ 17-19 ได้เข้ามาทั่วทั้งแหลมอินโดจีน กัมพูชา ไทย ลาว พม่า และหมู่เกาะอินโดนีเซีย (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2522, 250-255) ช่วง

ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ความนิยมการบูชาพระบรมสารีริกธาตุตามคตินิยมในพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากประเทศศรีลังกา ได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือ และเข้ามาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสร้างสถูปเจดีย์เพื่อประดิษฐานผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน อันเป็นการสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าตามคติในพุทธศาสนาแบบเถรวาท หรือที่ในภาษาบาลีเรียกว่า คันธกุฎี หรือที่ในตำนานอุรังคธาตุเรียกว่า อุบมุง (อุรังคธาตุ ตำนานพระธาตุพนม 2521, 5)

จากตำนานประวัติการสร้างพระธาตุพนม ได้พบว่า ในอดีต พระธาตุพนมก็มีลักษณะอุบมุงเช่นเดียวกับสถูปสาญจีของอินเดีย โดยพระธาตุพนมได้ก่อสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 8 โดยพระมหากัสสปะเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ ได้นำพระอุรังคธาตุมาสู่ตอไม้ปณครีหรือภูกำพร้าว ซึ่งเป็นที่ตั้งพระธาตุพนมปัจจุบัน และมีพญาทั้ง 5 ได้แก่ พญาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหานหลวง พญาคำแดง เมืองหนองหานน้อย พญาอินทปัฐ เมืองอินทปัฐ พญาจุลณีพรหมทัต เมืองจุลณี และพญานันทเสน (น้องพญาศรีโคตบูร) เมืองศรีโคตบูร พญาทั้ง 5 ได้ช่วยกันก่ออุบมุง (สถูป) เพื่อฐานปูนาพระอุรังคธาตุ เมื่อพญาทั้ง 5 เสด็จกลับเมืองแล้ว พระวิชฌณกรรมได้ลงมาทำการแกะสลักลายอุบมุง เทวดาทั้งหลายได้มาชุมนุม บูชาพระอุรังคธาตุ และกำหนดหน้าที่กัน เพื่อบำรุงดูแลองค์พระธาตุ (กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ 2537, 7-9) ดังรายละเอียดเรื่อง ประวัติพระธาตุพนมฉบับหลวงพระบางว่า

“พระยาทั้ง 5 จึงสั่งคนทั้งหลายปั้นดินดิบให้ใหญ่เท่ากับฝ่ามือของพระมหากัสสปะและของพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อได้ดินดิบก่อเพียงพอแล้ว จึงให้พระยาสุวรรณพิงคารแรกเคঁาขุดขุมก่อนหมู่ ต่อมาก็แม่นพระยาทั้ง 4 อ้ายน้องขุดนำจากนั้นก็แม่นเสนาอำมาตย์ขุด แต่ต่อจากนั้นก็แม่นชาวท้าวขุนและชาวเมืองขุดเป็นลำดับกันไป และขุดรากให้เลิกสองศอกของพระมหากัสสปะเถรเจ้า ลวงกว้างทั้ง 4 ด้านนั้น ให้กว้างพอ 2 วา ของพระมหากัสสปะเถรเจ้า จากนั้น เมื่อแล้วเป็นที่เรียบร้อยพวกพระยาทั้งหลายก็เอาเงินค่าข้าวของใส่ เมื่อนั้น พระมหากัสสปะเถรเจ้า จึงสั่งให้เอาไหใหม่ 4 หนวย ใส่แล้วตั้งไว้ ท่านให้เขียนคาถาอันเป็นสูตรมนต์มงคลใส่ทุกๆ หนวย พระยาสุวรรณพิงคารจึงเอาน้ำมนต์มาหตสรงทั้ง 4 ด้านโดยเวียนขวา 3 รอบ พระยาจุณิพรหมทัตก็เอาน้ำหตทางทิศตาเร้นออก แล้วจึงได้ก่อขึ้น พระยาทั้ง 4 ตน ได้แบ่งกันคนละด้านแล้วจึงก่อขึ้น ครั้นได้วาหนึ่งแล้วให้ปะไว้แต่เพียงนั้นก่อน แล้วจึงให้พระยาสุวรรณพิงคารก่อขึ้นเป็นรูปฝาบารมีให้ได้วาหนึ่ง และยอดทุกยอดก็ให้ได้วาหนึ่ง คือนับแต่ดินไปหายอดให้ได้ 2 วา โดยแม่นวาของพระกัสสปะ ครั้นต่อมาพระมหากัสสปะเถรเจ้าจึงให้ขุดเป็นตารางครบทั้ง 4 ด้าน แล้วให้เอาไม้จวง ไม้จันทน์ คันธเทศ เกษณา กะลำพัก ไม้ชุมพู่ ไม้มณีโคตร และไม้รังมาเป็นพินเผาอยู่ถึง 3 มื้อ 3 คืน จนว่าสุกดีแล้ว จึงไปเอาหินหมากค้อมกลางโคกมาถมลงในขุมนั้น พระมหากัสสปะเถรเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์กับทั้งท้าวพระยาทั้ง 5 จึงนำเอาธาตุหั่วอก (อัฐิธาตุ) เข้าไปตั้งไว้ในอุบมุงนั้น แล้วให้อัดประตูและก่อตันไว้” (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ม.ป.ป., 68-69)

สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “อุบมุง” นั้น เป็นชื่อที่ผู้คนในวัฒนธรรมลาวใช้เรียกอาคารพุทธศาสนสถานที่มีขนาดเล็กๆ แคบๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการสร้างขึ้นเพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นห่อพระ ดังที่ยังมีให้เห็นได้ในปัจจุบันคือ อุบมุงที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระธาตุก่องข้าวน้อยที่บ้านตาดทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และยังมีอยู่ในบริเวณวัดอีกหลายแห่งที่เมืองหลวงพระบางประเทศลาว อุบมุงจึงมีสถานะที่อาจนำไปเทียบได้กับพระคันธกุฎี ในสมัยพุทธกาล หรือเทียบได้กับพระมณฑปหรือพระวิหาร (สมชาติ มณีโชติ 2554, 110) เช่นเดียวกับโครงสร้างของรูปทรงองค์พระสถูปอินเดียจะมีลักษณะเป็นโดมครึ่งวงกลม คัมภีร์ทิพยาวทานได้กล่าวถึงโดมนี้ว่า เป็นธาตุกรรมหรือกรรมแห่งธาตุ อันหมายถึง ใจกลางสุดของจักรวาลและขอบเขตของจักรวาล อันเป็นที่มาของสรรพสิ่ง (เอเดรียน สนอดกราส 2541, 230-231)

คำว่า ธาตุกรรม ยังมีความหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ที่บรรจุนิธิ (เอเดรียน สนอดกราส 2541, 241) กล่าวคือ อุบมุง หรือพระธาตุคือ สิ่งก่อสร้างเพื่อการอุทิศถวายในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการให้ความสำคัญว่าเป็นสิ่งที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ มาจากความเชื่อว่า สิ่งที่บรรจุลงในพระสถูปไม่ว่าจะเป็นพระบรมสารีริกธาตุหรือสิ่งอื่นใดก็ตาม ล้วนแต่มีความหมายของการเป็นเมล็ดพันธุ์ ที่จะนำความมีชีวิตกลับมาสู่สิ่งก่อสร้าง คือ พระสถูป เมื่อบรรจุสิ่งเหล่านี้ลงไปในธาตุกรรมของพระสถูป ถือว่าเป็นการชุบชีวิตให้กับหินหรือวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างทันที การนำพระบรมสารีริกธาตุออกมาจากพระสถูปจึงเท่ากับเป็นการทำลายพระสถูป (สมชาติ มณีโชติ 2554, 41) ชีวิตของพระสถูปจึงขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่บรรจุอยู่ภายในเป็นสำคัญ

พระธาตุพนมในฐานะเป็นเสาแกนของพระพุทธศาสนา ในภาคอีสาน

ในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงในอีสานและลาว สถาปัตยกรรมที่นับว่ามีความเก่าแก่ที่สุด และมีความสำคัญที่สุดต่อผู้ที่มีชีวิตทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำคือ เจดีย์พระธาตุพนม เมื่อพิจารณาจากลักษณะของศิลปกรรมและเรื่องราวในทางตำนานตลอดจนหลักฐานทางโบราณคดี เจดีย์พระธาตุพนมคือ สถาปัตยกรรมในทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในขณะนี้ และพระธาตุพนมก็เป็นศาสนสถานซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธเจดีย์ในทางพระพุทธศาสนา (ศรีศักร วัลลิโภดม 2533, 31-32)

การรับรู้ของผู้คนถึงความสำคัญของพระธาตุพนมจากเนื้อเรื่องที่มีปรากฏในตำนานอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม ทำให้เกิดความทรงจำและเป็นที่ยอมรับจากมหาชนว่าพระธาตุพนม คือ พระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนาที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำโขง และยังมีสถานะเป็นเจดีย์ที่เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์กลางเมื่อครั้งเริ่มแรกในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านช้าง ซึ่งรวมถึงบ้านเมืองในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล การรับรู้ในความสำคัญของเจดีย์พระธาตุพนมดังกล่าว เป็นการรับรู้และเป็นที่ยอมรับของมหาชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ในมโนภาพของมหาชน เจดีย์พระธาตุพนมคือ พระมหาธาตุเจดีย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางของบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำโขงมาตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล (สมชาติ มณีโชติ 2554, 168)

จากการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนในคติความเชื่อเรื่องเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยต้นพุทธกาลดังกล่าว ประกอบกับการรับรู้เรื่องราวจาก ตำนานอูรังคะตุ ว่าเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แท้ เพราะเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระอูรังคะตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตั้งแต่ในช่วงเวลาในสมัยต้นพุทธกาล พระธาตุพนมในการรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไป จึงเป็นเจดีย์ที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์ ความเก่าแก่ และเป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญที่สุดในภูมิภาคอีสาน กล่าวคือ ภูภำพำอันเป็นสถานที่ที่ได้รับการตีความให้มีความหมายทางด้านความเชื่อแบบดั้งเดิมของผู้คนในวัฒนธรรมลาว ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโลกมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระอูรังคะตุที่ประดิษฐานไว้ที่ภูภำพำ จึงเท่ากับเป็นการสร้างจินตภาพความเป็นศูนย์กลางจักรวาลครอบคลุมพื้นที่ที่มีความหมายของการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในภูมิภาค เช่นเดียวกับเสาแกนหรือหมุดที่ตรึงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในภูมิภาค เป็นจุดศูนย์รวมของความเชื่อพิธีกรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มแม่น้ำโขงทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาว (สุรพล ดำริห์กุล 2549, 151) และเป็นศูนย์รวมผู้คนในชุมชน ควบคุมสังคมให้เกิดความสันติสุข สงบร่มเย็น ควบคุมความประพฤติของผู้คนในชุมชนให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณี

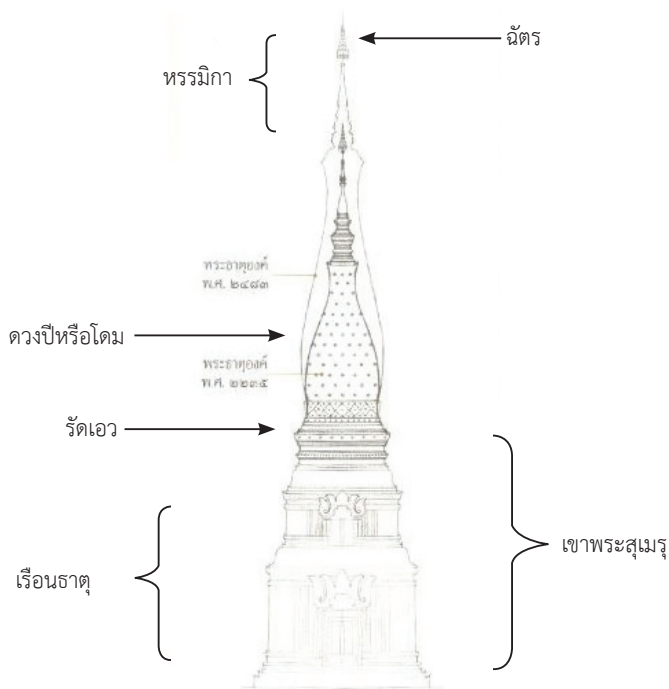
นอกจากนี้ พระธาตุพนมยังมีความสำคัญในฐานะเป็นพุทธศิลป์ที่เป็นพุทธเจดีย์รูปทรงสี่เหลี่ยม ประดับตกแต่งด้วยศิลปะลวดลายอันวิจิตรประณีตทั้งองค์ ซึ่งชวนให้เกิดจนถึงคติการสร้างที่เป็นเอกลักษณ์และแฝงไว้ด้วยแนวคิดที่บรรพชนได้ถ่ายทอดออกมาให้อนุชนรุ่นหลังได้ตีความ ตลอดจนการหาคำตอบให้กับชีวิต เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องต่อไป

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนม

ลักษณะของพระธาตุพนมเป็นเจดีย์ทรงมณฑปหรือเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมก่ออิฐ ไม่สอปูน ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ 16 เมตร สูงจากฐานไปถึง บัวกลาหรือบัวฝาละมี ประดับลายจำหลักบนแผ่นอิฐทั้งสี่ด้าน ถัดขึ้นไปจาก บัวกลาถึงบัวบน สูง 12 เมตร เติมประดับด้วยกระเบื้องถ้วยชามเป็นดอกดวง จากนั้นเป็นองค์เจดีย์ที่มียอดเป็นทรงโกศไปจนถึงยอดสูงจากพื้น 53 เมตร ส่วนบนสุดเป็นฉัตรทองคำสูง 4.50 เมตร รวมความสูง 57.50 เมตร (สมชาติ มณีโชติ 2554, 109)

ซุ้มประตูของเรือนธาตุชั้นล่าง จะมีแถบลายทางดั่งกับเสากลมรับปลายซุ้มข้าง ละต้น ยอดจั่วหรือซุ้มวงเดือนจะแนบชิดติดผนัง ส่วนวงโค้งสี่หีบของตัวซุ้ม จะไปหนุนออกมาจากระนาบของผนัง ปลายวงโค้งจะขมวดเป็นก้นหอยกลม ในตำแหน่งที่ปลายวงโค้งจรดกับปลายขมวดนั้น จะสลักรูปสิงห์ประดับไว้คู่ หนึ่ง หันหน้าเข้าหากัน

ส่วนในตำแหน่งของช่องประตูจะวางรูปเป็นกรอบตัดจากริ้วแถบลายเข้ามา เนื้อที่ส่วนที่เหลือจะจัดคล้ายประตูจริง มีอกเลาเป็นสันกลาง กลางอกเลาจะใช้ ลายรูปขนมเปียกปูน วางห่างกันเป็นระยะๆ ส่วนเนื้อที่ตำแหน่งบานประตูจะ สลักลายเต็มทั้งสองข้าง ถัดขึ้นไปจึงมีรูปรัตนา ต่อจากฐานนี้ คนโบราณเรียกว่า “ดวงปี” ประดับด้วยลวดลายรูปพุ่มทรงข้าวบิณฑ์ทั้ง 4 ด้าน บนดวงปีเป็น สวดฉัตรเป็นยอดพระธาตุที่สูงสุด (ชัยมงคล จินดาสมุทร 2532, 127-129)

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของพระธาตุพนม

(ที่มา นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. มปป.)

เรือนธาตุชั้นที่หนึ่ง สำหรับภาพสลักบุคคลในผนังอิฐทั้ง 4 ด้าน ลักษณะของลายสลักภาพในผนังแต่ละด้านจะมีระเปียงลักษณะคล้ายคลึงกัน ในลักษณะรูปทรงของช้างที่กำลังเดินและม้าที่กำลังวิ่ง ส่วนรูปคนทั้งกษัตริย์ และบิรवारมีลักษณะเตี้ยลำสัน ไร้ผมมวยด้านหลังคล้ายพราหมณ์ไม่สวมเสื้อ ซึ่งแต่ละรูปไม่มีเครื่องประดับ หน้าตาเป็นชนพื้นเมือง ในอุรังคธาตุตำนานพระธาตุได้กล่าวถึงลักษณะลวดลายภาพสลักอิฐไว้ว่า

“ส่วนธรรมกถิกเทวบุตรนั้น ก็กระทำสักการบูชากราบไหว้ และปทักษิณ 3 รอบแล้ว จึงควัดลายดินสุกเบื้องทิศตะวันออก เวียนไปเบื้องขวา แล้วกล่าวคาถามงคลโลกไว้ว่า พุทธสมมต โลเก ดังนี้ แล้วจึงควัดรูปพระยาติโคตรบุรทรงม้าพลาหก รูป พระยาสุวรรณภิงคารทรงม้าอาชาไนย เสด็จไปทางอากาศ ควัดรูปพระยา 2 องค์นี้ก่อน ธรรมกถิกเทวบุตรจึงเอาน้ำมันให้ กับสี่สุนันทเทวบุตร สีมหามายาเทวบุตร และวิสาขาเทวบุตร ทาลวดลาย แล้วจึงได้ควัดรูปพระยาจุลณีพรหมทัตทรงช้าง รูป ราชบุตรทรงม้า และรูปเสนาอำมาตย์เจือปนไปด้วยลายดอกไม้ ส่วนด้านใต้นั้น ควัดรูปพระยาอินทปฐนครทรงช้าง รูปพระ อนุชาทรงม้า รูปเสนาอำมาตย์และบริวารเจือปนไปด้วยลาย ดอกไม้ ด้านตะวันตก ควัดรูปพระยาคำแดงทรงช้าง รูปเสนา อำมาตย์ขี่ม้า รูปบริวารเจือปนไปด้วยลายดอกมัททวารี ด้าน เหนือ ควัดรูปพระยานันทเสนทรงช้าง รูปพระอนุชาทรงม้า รูป บริวารเจือปนไปด้วยลายดอกไม้ ส่วนรูปพระยาสุวรรณภิงคาร นั้น ควัดไว้ทุกๆ ด้าน ส่วนบน ควัดรูปสี่สุนันทเทวบุตร สีมหามายาเทวบุตร และวิสาขาเทวบุตร เรียงรายไว้ทุกด้าน” (อุรังคธาตุตำนานพระธาตุ 2521, 40-41)

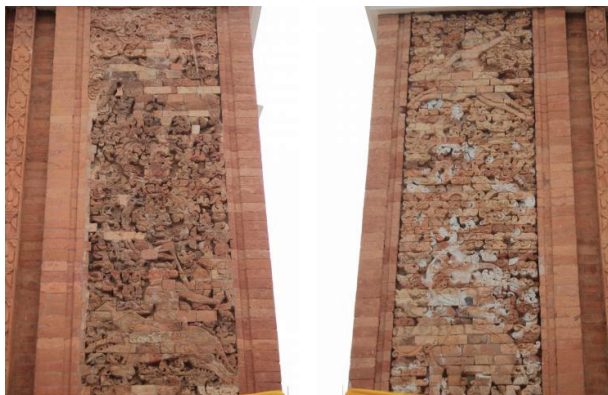
องค์ประกอบสำคัญของแผนภาพในแต่ละแผงก็จะใช้ตัวรูปสำคัญอยู่ในตำแหน่ง ส่วนบน และส่วนล่างของแผนภาพ แล้วอาศัยลวดลายกั้นเขตทั้งแผงเป็นฉาก ของท้องเรื่อง องค์ประกอบทั้งหมดประสานเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน โดยที่มิ มีการกำหนดรูปและทิศทางของแผนภาพในแต่ละด้านไว้อย่างแน่นอน ตัวรูปภาพ ลายสลักแต่ละด้านจึงมีรายละเอียดในส่วนดังกล่าวแตกต่างกันไป

ภาพที่ 2 ลวดลายสลักอิฐบนเสาดัดผนังพระธาตุพนม ทิศตะวันออก
(ที่มา ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียอาคเนย์
คณะโบราณคดี http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=taxonomy/term/139)

ภาพที่ 3 ลวดลายสลักอิฐบนเสาดัดผนังพระธาตุพนม ทิศใต้
(ที่มา ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียอาคเนย์
คณะโบราณคดี http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=taxonomy/term/139)

ภาพที่ 4 ลวดลายสลักอิฐบนเสาดัดผนังพระธาตุพนม ทิศตะวันตก

(ที่มา ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียอาคเนย์ คณะโบราณคดี http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=taxonomy/term/139)

ภาพที่ 5 ลวดลายสลักอิฐบนเสาดัดผนังพระธาตุพนม ทิศเหนือ

(ที่มา ฐานข้อมูลโบราณสถานสำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์ศึกษาศิลปกรรมโบราณในเอเชียอาคเนย์ คณะโบราณคดี http://www.archae.su.ac.th/art_in_thailand/?q=taxonomy/term/139)

ลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุพนมนี้ สอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ เซคเคล โดยกล่าวว่า “รูปแบบทั้งมวลของพระสถูปและเจดีย์ทรงหอปราสาทในประเทศทุกประเทศของเอเชีย ต่างก็เกิดมาจากพระสถูปแบบสัญจิโมโดยตรงก็โดยอ้อม” (อ้างใน เอเดรียน สนอดกราส 2541, 277) ดังจะเห็นว่ารูปลักษณะของฐานหรือเรือนธาตุขององค์พระธาตุมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์มาก ในขณะที่โดมหรือดวงปัดความสำคัญลง ซึ่งโดมหรือดวงปัดได้ถูกยกระดับขึ้นไปเป็นยอดพีระมิตแทน เสมือนเป็นการเชื่อมประสานระหว่างพระธาตุกับวิหาร

พระธาตุพนมได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาตามลำดับ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2518 พระธาตุพนมชำรุดหักพังทลายลง ทางราชการได้ทำการก่อสร้างขึ้นใหม่ให้คงสภาพเดิม แล้วเสร็จสมบูรณ์ ในปี พ.ศ. 2522 (กรมศิลปากร 2522, 42) ตามบันทึกของสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครพนม (สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครพนม, มปป.) ได้ระบุไว้ดังนี้

1. การบูรณะครั้งที่ 1 ในราว พ.ศ. 500 โดยมีพญาสุมิตธรรมวงศา แห่งเมืองมรุกขนคร และพระอรหันต์ 5 องค์เป็นประธาน ในการบูรณะครั้งนั้น ได้เอาอิฐซึ่งเผาให้สุกดีแล้วมาก่อต่อเติมจากยอดพระธาตุพนมองค์เดิม ให้สูงขึ้นไปอีกประมาณ 24 เมตร (สันนิษฐานดูตามลักษณะก่อนอิฐหลังจากองค์พระธาตุพนมหักพังลงแล้ว) แล้วอัญเชิญพระอัฐกธาตุออกจากอุโมงค์เดิม ซึ่งทำการบรรจุตั้งแต่สมัยพระมหากัสสปเถระ ขึ้นไปประดิษฐานไว้ใหม่ที่ใจกลางพระธาตุชั้นที่สอง แล้วปิดประตูอย่างมิดชิด หรือสถาปนาไว้อย่างสมบูรณ์ (เวลานี้พบแล้วอยู่สูงจากระดับพื้นดิน 14.70 เมตร)

2. การบูรณะครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2157 โดยมีพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตบุร แห่งเมืองศรีโคตบุรเป็นประธาน ได้โบกสทหายดินพระธาตุทั้งสี่ด้าน และสร้างกำแพงรอบพระธาตุ พร้อมทั้งขุดประตู และเจดีย์หอข้าวพระทางทิศตะวันออกพระธาตุ 1 องค์ (ถูกพระธาตุหักพังทับยับเยินหมดแล้ว)

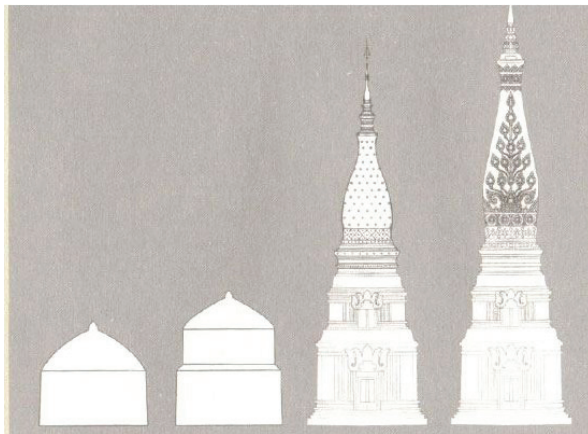
3. การบูรณะครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2236-45 โดยมีเจ้าราชครูหลวงโพนสะเม็ก แห่งนครเวียงจันทน์เป็นประธานการบูรณะครั้งนี้ ได้ใช้อิฐก่อต่อเติมจากพระธาตุชั้นที่สองซึ่งทำการบูรณะใน พ.ศ. 500 ให้สูงขึ้นอีกประมาณ 43 เมตรได้มีการปรับปรุงที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุใหม่ โดยสร้างอุบสาริตครอบเจดีย์ศิลาอันเป็นที่บรรจุขุมศพและผอบพระอุรังคธาตุไว้ อย่างแน่นหนา และได้บรรจุพระพุทธรูปเงิน ทอง แก้ว มรกต และอัญมณีอันมีค่าต่างๆ ไว้ภายในอุบสาริตและนอกอุบสาริตไว้มากมาย มีจารึกพระธาตุพนมว่า “ธาตุปะนม” (ประนม)

4. การบูรณะครั้งที่ 4 ใน พ.ศ. 2350-2356 โดยมีเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์เป็นประธาน ได้ทำฉัตรใหม่ด้วยทองคำ ประดับด้วยเพชรพลอยสีต่างๆ ประมาณ 200 เม็ด และได้ทำพิธียกฉัตรขึ้นสู่ยอดพระเจดีย์ในปีนั้น (พ.ศ. 2356) (ฉัตรนี้ ได้นำลงมาเก็บรักษาไว้ที่วัดพระธาตุพนมวรวิหารใน พ.ศ. 2497)

5. การบูรณะครั้งที่ 5 โดยมีพระครูวิโรจน์รัตโนบล วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประธานได้ซ่อมแซมโบกปูนองค์พระธาตุพนมใหม่ ลงรักปิดทองส่วนบนประดับแก้วติดดาวที่ระฆัง แผ่นแผ่นทองคำหุ้มยอดปูลานพระธาตุซ่อมแซมกำแพงชั้นในและชั้นกลาง

6. การบูรณะครั้งที่ 6 ใน พ.ศ. 2483-2484 รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ให้กรมศิลปากรอันมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหน้าสร้างเสริมครอบพระธาตุพนมองค์เดิมด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งแต่ชั้นที่ 3 ขึ้นไป และต่อยอดให้สูงขึ้นไปอีก 10 เมตร รวมเป็น 57 เมตร

7. พ.ศ. 2497 รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ทำฉัตรใหม่ด้วยทองคำซึ่งเป็นของวัดที่ได้จากประชาชนบริจาคและได้ทำพิธียกฉัตรในปีนั้น ฉัตรทองคำ มีเนื้อทองของวัดอยู่ประมาณ 7 กิโลกรัม นอกนั้นเป็นโลหะสีทองหนักประมาณ 20 กิโลกรัม ฉัตรหนักทั้งหมด 110 กิโลกรัม ก่อนรื้อนั้งร้าน ทางวัดได้ขอแรงสามเณรวัดพระธาตุพนมรวมมหาวิหาร โบกปูนตั้งแต่ยอดซุ้มประตูพระธาตุชั้นที่ 1 จนถึงยอดสุด ใช้เวลาทำงานอยู่ 1 เดือน จึงแล้วเสร็จ

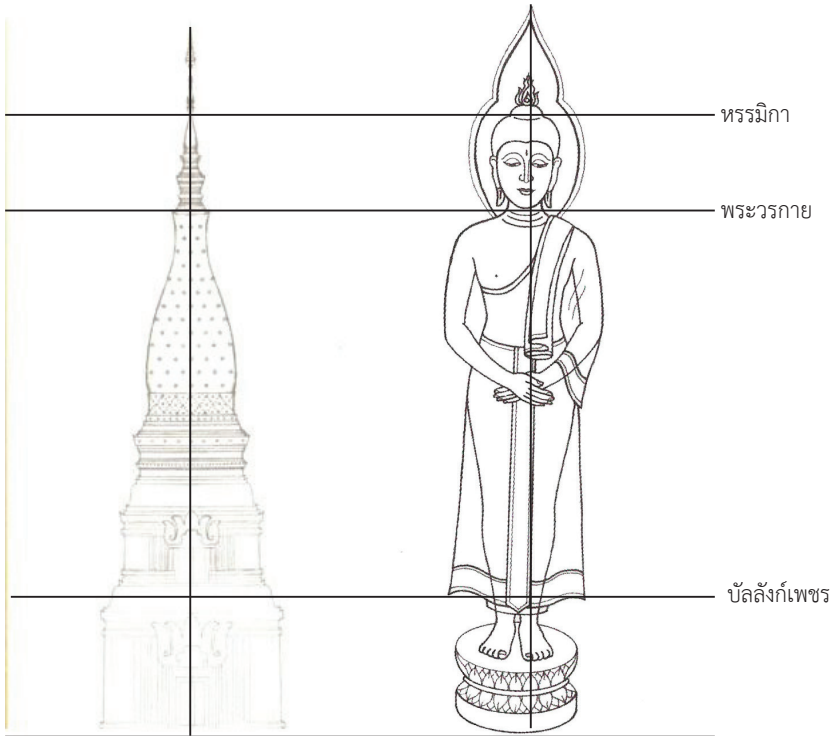
ภาพที่ 6 พระธาตุพนมในแต่ละช่วงยุคสมัย

(ที่มา นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. มปป.)

การใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับโครงสร้างของพระธาตุพนม

ธาตุ คือ “ธาตุที่ประกอบเป็นกาย” หรือเป็น “ส่วนที่เหลือของร่างกายหรืออัฐิ” คตินิยมของพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องจักรวาลกับโลกที่มีมนุษย์เป็นองค์ประกอบ คัมภีร์ตันตระ กล่าวถึงความซับซ้อนของจักรวาลในเชิงเปรียบเทียบกับกายภาพของมนุษย์ กล่าวคืออวัยวะต่างๆ และหน้าที่ของอวัยวะนั้นๆ เป็นแบบเดียวกันกับส่วนประกอบและหน้าที่ของจักรวาล กระดูกสันหลังเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของโลกคือ หัวใจ ลมหายใจของมนุษย์คือ กระแสลม เช่นเดียวกับการสร้างโลกที่ลมหายใจทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ การปฏิบัติกรรมฐานและการบำเพ็ญเพียรทางจิตจะทำให้เข้าใจถึงความเหมือนกันของจักรวาลและร่างกายของมนุษย์ ซึ่งอุปมาเป็นพระกายของพุทธองค์อันเปรียบได้กับจักรวาล (เอเดรียน สโนดกราส 2541, 423) ดังนั้น พระธาตุพนมก็คือ จักรวาล เพราะพระธาตุพนมคือ ตัวแทนพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของมนุษย์ที่ประเสริฐสมบูรณ์

ในคำสอนของคัมภีร์ตันตระ เขาพระสุเมรุคือ เสาหลักในองค์พระธาตุ และเชื่อกันว่า เสาหลักในร่างกายของพระพุทธเจ้าคือ ส่วนกระดูกสันหลังที่ยึดแน่นไม่เคลื่อนไหว ส่วนฐานขององค์พระธาตุเท่ากับเป็นส่วนต้นขาและขา หรือเรียกว่า บัลลังก์เพชร (วัชรอาสน์) และอุปมาเป็นบัลลังก์แห่งพระพุทธเจ้าด้วย ทางทิเบตเรียกฐานองค์พระธาตุว่า พระขงฆ์ของพระพุทธเจ้า โดมของพระธาตุคือพระวรกาย และहरมิกาหรือส่วนยอด (เอเดรียน สโนดกราส 2541, 424)

ภาพที่ 7 ความกลมกลืนของพระธาตุพนมกับพุทธกาย

ดังนั้น พระธาตุพนมจึงหมายถึงที่บรรจุอัฐิของพระพุทธเจ้า ดังเห็นได้จากการมีพระพุทธรูปประดิษฐานในเจดีย์หลายแห่งในประเทศไทย ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงความเชื่อที่ว่า พระธาตุเจดีย์คือ ตัวแทนของพระพุทธเจ้า ดังนั้น การจะเข้าถึงพระพุทธเจ้าได้ก็คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนดังที่ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นย่อมเห็นธรรม” ธรรมะของพระพุทธเจ้า ถือเป็นความจริงสูงสุด พระธาตุพนมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายเตือนให้มนุษย์ได้รำลึกถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ในแง่ของความหมาย พระธาตุพนมเป็นเครื่องหมายแสดงเนื้อหาของธรรมะ ซึ่งใช้เป็นเครื่องเปรียบเทียบให้เข้าใจธรรมะในฐานะเป็นกฎของจักรวาล สำหรับรูปทรงและลักษณะขององค์พระธาตุคือ การถ่ายทอดคำสอนที่เป็นนามธรรมในออกมาเป็นรูปธรรมที่พอมองเห็นและจับต้องได้ องค์พระธาตุจึงเป็นสิ่งเตือนใจให้สรรพชีวิตมีโอกาสได้เห็นพระพุทธรองค์ ได้ฟังคำเทศนาของพระพุทธรองค์อีกครั้งหนึ่ง

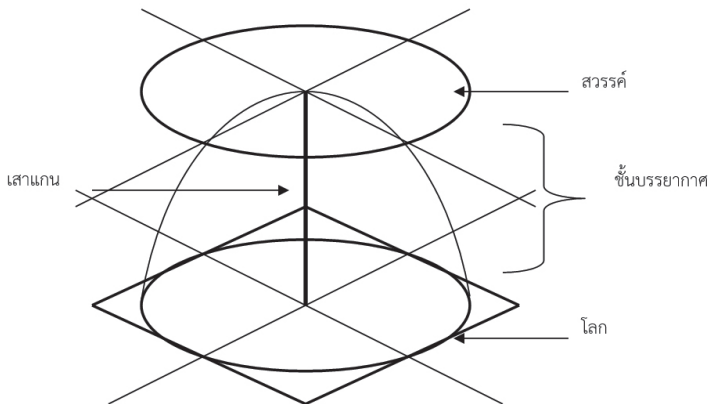
การประสานกันระหว่างความเชื่อเสาค้ำฟ้ากับ สัญลักษณ์ของพระธาตุพนม

จากแนวความเชื่อของชาวลาวว่า ฟ้ากับดินเคยอยู่ติดกันมาก่อน แต่ต้องแยกจากกันเพราะมนุษย์ไม่เชื่อฟัง ไม่เคารพยำเกรงต่อเทพบนท้องฟ้าหรือพญาแถน อันเป็นผลทำให้ฟ้ากับดินต้องแยกออกจากกัน เมื่อมนุษย์ไม่สามารถกลับขึ้นไปมาหาสู่กับพญาแถนได้ดังเดิม ทำให้มนุษย์ต้องคิดค้นหาทางเชื่อมเพื่อติดต่อกันระหว่างเมืองมนุษย์กับสวรรค์ โดยมีการจำแนกอนุภาคเสาค้ำฟ้าออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่อ้างว่าต้นไม้เป็นเสาหลักค้ำฟ้า ได้แก่ ตำนานของไทยใหญ่ ลาว และไทยวน กับกลุ่มที่อ้างว่าภูเขาเป็นเสาหลักค้ำฟ้า ได้แก่ ตำนานของไทยาคง ลัวะ และไทดำ ซึ่งต่างก็เชื่อว่าทั้งสองสิ่งนี้เป็นแกนกลางของจักรวาลหรือสะพานเชื่อมโยงทั้งสองภพภูมิ (ปฐม หงส์สุวรรณ 2550, 320)

ในทางพระพุทธศาสนา พระธาตุพนมเป็นเสมือนเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของเสาแกนที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับฟ้าหรือสวรรค์ นั่นคือ การผูกโยงเข้ากับระบบความเชื่อเรื่องการทำดีทำชั่ว นั่นก็คือ ความเชื่อเรื่อง “กรรม” ตาม

แบบศาสนาพุทธ เมืองฟ้ากลายเป็นที่รองรับการกระทำดีส่วนเมืองลุ่ม (โลก) เป็นที่รองรับการกระทำดีและไม่ดี เพื่อให้ผู้คนได้มีโอกาสขึ้นไปอยู่เมืองฟ้าเป็น แถน (อริปิตย์ วงษ์ยัม 2558, 113)

จากองค์ประกอบของพระธาตุพนมเหล่านี้สามารถตีความเป็นสัญลักษณ์การ เชื่อมต่อระหว่างฟ้ากับดินได้ ดังรูป

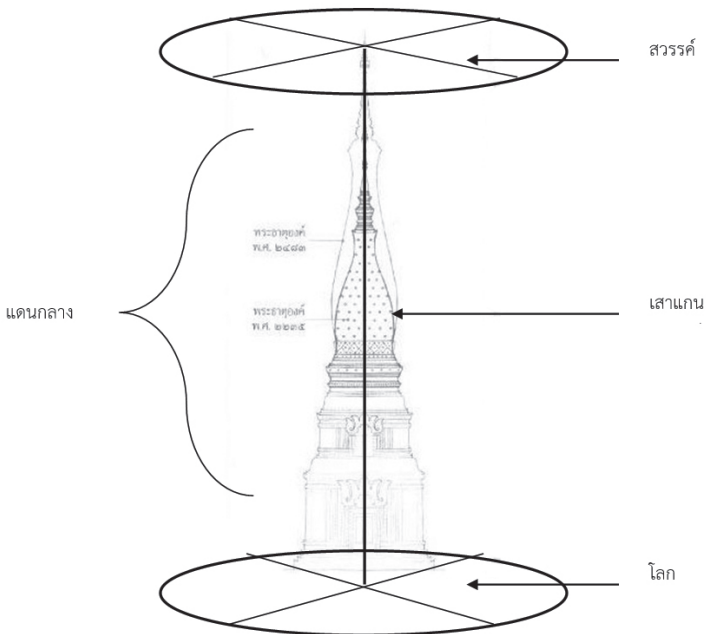

ภาพที่ 8 สัญลักษณ์การเชื่อมต่อระหว่างฟ้ากับดิน

(ที่มา เอเดรียน สนอดกราส, 2541)

โครงสร้างนี้ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวงกลมและสี่เหลี่ยม กิจกรรมของ สวรรค์เทียบได้กับทรงกลมหรือโดม และคุณสมบัติของโลกสัมพันธ์กับฐานรูป สี่เหลี่ยม ซึ่งส่งเสริมกันให้สมบูรณ์ เท่ากับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ไม่รู้จบ ในโลกมนุษย์ จากการที่โดมเป็นเสมือนตัวแทนของสวรรค์ภูมิ ฐานเป็นเสมือน

ตัวแทนของโลกภูมิ และพื้นที่ภายในเป็นชั้นบรรยากาศ ซึ่งเป็นส่วนที่สามแสดงถึงไตรภูมิ จากการที่สวรรค์ภูมิและโลกภูมิมารวมกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ได้ผลักดันให้ภูมิต่างๆ ปรากฏเป็นแก่นสารขึ้นมา (เอเดรียน สโนดกราส 2541, 250) เสาแกนจึงเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างฟ้ากับดินให้ทั้งสองเป็นเสมือนพื้นที่เดียวกัน

ภาพที่ 9 การตีความสัญลักษณ์การเชื่อมต่อระหว่างฟ้ากับดินกับพระธาตุพนม

(ที่มา นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระบาง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. มปป.)

จากภาพแสดงให้เห็นว่า พระธาตุพนมเป็นพื้นที่ทั้งของโลกมนุษย์และสวรรค์ หรือฟ้า โดยมีเสาแกนคือ ตัวองค์พระธาตุที่รองรับโลก บรรยากาศ และท้องฟ้า เอาไว้ เป็นสิ่งที่เชื่อมต่อฐานคือ โลกและยอดหรือฉัตรซึ่งหมายถึง สวรรค์ เป็นการละช่องว่างหรือชั้นบรรยากาศของฐานและยอด ทำให้ดูเหมือนทั้งสองพื้นที่เป็นพื้นที่เดียวกัน (สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ 2551, 3) สอดคล้องกับปรัชญาพื้นฐานของการสร้างพุทธเจดีย์ (เกษมสุข ภมรสถิตย 2545, 11-15) ดังนี้

- พื้นล่างหรือฐานเรียบบรองรับส่วนโดม คือ ภพมนุษย์
- ส่วนโดม คือ สภาวะครอบงำ สงสารวิฆ्न คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
- พ้นจากโดมตรงส่วนที่เป็นฉัตร หมายถึง พระพุทธเจ้า หรือจุดที่อยู่ในวิสัยของพุทธะ คือ การตรัสรู้ถึงเหตุแห่งทุกข์ที่ครอบครองโลกไว้
- ยอดของฉัตร คือ จุดหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความทุกข์ทั้งหลาย
- บริเวณรั้วสี่เหลี่ยมบนส่วนยอดของโดม คือ บริเวณที่ถือว่าอยู่ในวิสัยที่มารจะเอื้อมลงมาได้น้อยลงเป็นลำดับ คือ บริเวณที่ลากจากส่วนรั้วลงตั้งฉากกับพื้นมนุษย์ เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมที่สร้างวงกลมล้อมรอบได้ ซึ่งทำหน้าที่ดินแดนที่เข้าสู่ความปลอดภัย ได้แก่พรหมและอรุพพรหม
- พื้นที่ส่วนถัดออกไปสู่ปลายองค์เจดีย์ คือ สวรรค์ชั้นต้นๆ ได้แก่ ดุสิต ดาวดึงส์ และจาตุมหาราช
- ส่วนที่ต่ำลงไปจากฐานที่รองรับนั้นถูกกำหนดให้เป็นนรกภูมิเริ่มต้นตั้งแต่เด็จจฉานลงไป

อันเป็นความพยายามอธิบายความเชื่อดั้งเดิมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยแสดงให้เห็นว่าพระธาตุพนมไม่ได้เป็นเพียงปูชนียสถานเท่านั้น หากยังแฝงไว้ด้วยระบบความคิดที่บรรพชนต้องการแสดงออกให้เห็นถึงสัญลักษณ์และวิธีไปสู่อุดมคติของชีวิต กล่าวคือ พระธาตุพนมเสมือนศูนย์รวมหรือเสาแกนให้ชาวลาวและมนุษย์ทุกคนได้เข้าไปสู่ความสุขทั้งบนโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งวิธีที่จะไปสู่ความสุขนั้นมนุษย์ต้องสร้างบารมีที่เรียกว่า สัมมตังสการมี อันมีความหมายว่า ผู้ที่จะเข้าถึงความสุขอันเป็นอุดมคติสูงสุดได้นั้น จะต้องได้สร้างคุณงามความดีไว้ให้ถึง 30 ประการ โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1. บารมี ธรรมดาทั่วไป 2. อุปบารมี บารมีอย่างกลางแลกด้วย ปัจจัยภายนอกจนหมดสิ้น 3. ปรมัตถบารมี บารมีอย่างยิ่งแลกด้วยชีวิต ซึ่งจะต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ได้แก่

1. ทาน คือ การให้ทาน ทำบุญ บริจาคทรัพย์ หรือสิ่งของ หรือบริจาค สัตว์ 2 เท้า หรือ 4 เท้า หรือไม่มีเท้า
2. ศีล คือ การรักษาศีล 5 ศีล 8 หรือศีล 227 ข้อ
3. เนกขัมม คือ การออกบวช เป็นพระ หรือเป็นฤๅษี เป็นโยคี เป็นพรหมณ์ คือ เป็นผู้ไม่ครองเรือน ถือศีล 8 ขึ้นไป
4. ปัญญา คือ สร้างเสริมความรู้ ความสามารถ และปัญญาทางธรรมะให้เพิ่มขึ้น
5. วิริยะ คือ มีความขยันหมั่นเพียร กระทำสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ทั้งในทางธรรมะจนกระทั่งสำเร็จ
6. ขันติ คือ มีความอดทนต่ออารมณ์อันไม่พอใจ ต่องานการ ต่อการปฏิบัติธรรม และต่อสิ่งแวดล้อมที่ไม่อำนวย

7. สัจจะ คือ การพูดความจริง ที่ประกอบไปด้วยความดี ตามกาลและทำตาม ที่กล่าวไว้
8. อธิษฐาน คือ ตั้งจิตอธิษฐาน เมื่อสร้างบุญกุศล ในสิ่งที่ปรารถนาที่เป็นคุณงามความดี
9. เมตตา คือ มีใจเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายเสมอเหมือนกัน
10. อุเบกขา คือ มีใจเป็นอุเบกขา ต่อความสุข ความทุกข์ ที่เกิดขึ้น

โดยนัยทางพุทธปรัชญาแล้วการบำเพ็ญบารมี 30 ประการนี้ ถือเป็นกุศลกรรมอันเป็นองค์ประกอบสำคัญในหลักการ 3 ข้อ ของพระพุทธศาสนา คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส ที่นำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความสุขสูงสุดของชีวิตเสมือนกับการได้อยู่บนสวรรค์โดยไม่ต้องรอให้ถึงชาติหน้า แม้ในชาตินี้ก็ถึงความสุขนั้นได้เช่นเดียวกัน (พระสันตสิทธิสุมบุรณ์ (ถ่ออาจ) 2554, 34) ฉะนั้น พระธาตุพนมจึงเป็นเสมือนสถานที่ประกอบบุญกิริยาหรือการแสวงหาบุญ เพื่อเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า และคำสอนของพระองค์ เป็นศูนย์รวมของความดีหรือสัญลักษณ์ของกุศลกรรมที่นำชีวิตมนุษย์ให้กลับคืนสู่ฟ้าหรือสวรรค์ ดังปณิธานที่บรรพชนได้ตั้งความปรารถนาไว้ จึงกล่าวได้ว่า เสาค้ำฟ้าเป็นสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นแกนกลางที่เชื่อมต่อโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ และมีฐานะเป็นตัวเชื่อม (Mediator) ระหว่างท้องฟ้ากับพื้นดิน ในปริมปราศิตของชาวลาวเชื่อว่าฟ้ากับดินอยู่ติดกัน มนุษย์สามารถเดินทางไปมาระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ได้ผ่าน “เครือเขากาด” เนื่องมาจากมนุษย์กระทำความผิดต่อหลักคำสอน ไม่เชื่อฟังไม่เคารพยำเกรงต่อเทพเจ้าบนท้องฟ้า (แถน) จึงถูกลงโทษทำให้มนุษย์ไม่สามารถติดต่อ

กับพญาแถนที่เมืองฟ้าได้อีกต่อไป เมื่อมนุษย์ไม่สามารถกลับขึ้นสู่เมืองฟ้าหรือสวรรค์ได้อีก มนุษย์จึงได้สร้างสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่และสูงเสียดฟ้า เพื่อให้ใกล้ชิดกับสวรรค์มากที่สุด ดังเห็นได้จากวัฒนธรรมการบูชาหินตามพื้นที่ต่างๆ ในประเทศลาวและภาคอีสานของไทย เช่น พุ่งไผ่หิน เมืองโพนสะหวัน ประเทศลาว ซึ่งนักมานุษยวิทยาได้สันนิษฐานว่า เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์พยายามกระทำเพื่อเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์หรือฟ้าภายหลังจากที่มนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว ต่อมาสัญลักษณ์นี้ได้ถูกแทนที่ด้วยสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา นั่นคือ พระธาตุเจดีย์ อันเป็นศูนย์รวมของความดี ดังองค์พระธาตุพนม ที่เป็นศูนย์รวมหรือเสาแกนให้ชาวลาวและมนุษย์ ทุกคนได้เข้าไปสู่ความสุขทั้งบนโลกนี้และโลกหน้า ด้วยการผูกโยงเข้ากับระบบความเชื่อเรื่อง “กรรม” เมืองฟ้ากลายเป็นที่รองรับการกระทำดี ส่วนเมืองลุ่ม (โลก) เป็นที่รองรับการกระทำดีและไม่ดี และด้วยสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในองค์พระธาตุ ทำให้พระธาตุพนมเป็นทั้งตัวแทนของพระพุทธเจ้าและพระธรรมที่เชื่อมชีวิตมนุษย์ให้กลับคืนสู่ฟ้าหรือสวรรค์ดังปณิธานเดิมที่บรรพชนได้ตั้งไว้

สรุป

ชาวลาวมีความเชื่อว่าเครื่องเซ่นเซ่นเซ่น เป็นสิ่งจำเป็นที่เชื่อมระหว่างฟ้ากับดินเสมือนเป็นเส้นทางติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ และจากการที่แถนได้ส่งมนุษย์ลงมาอยู่บนโลก ทำให้ชาวไทยหลายกลุ่มมีความเชื่อว่ามนุษย์กำเนิดมาจากฟ้าหรือสวรรค์ ดังปรากฏในนิทานและตำนานของชาวลาว เช่น พงศาวดารล้านช้าง นิทานพญาแถน ตำนานขุนบรม เป็นต้น ต่อมามนุษย์กระทำความผิดต่อหลักคำสอน (Sin) ไม่เชื่อฟังไม่เคารพยำเกรงต่ออำนาจเหนือ

ธรรมชาติหรือเทพเจ้าบนท้องฟ้า จึงทำให้มนุษย์ไม่สามารถติดต่อกับพญาแถนที่เมืองฟ้าได้อีกต่อไป

เมื่อมนุษย์ไม่สามารถกลับขึ้นสู่เมืองฟ้าหรือสวรรค์ได้อีก มนุษย์จึงได้สร้างสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่และสูงเสียดฟ้า เพื่อให้ใกล้ชิดกับสวรรค์มากที่สุด ดังปรากฏเป็นวัฒนธรรมหินตั้งตามพื้นที่ต่างๆ เพื่อเชื่อมต่อเส้นทางระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์หรือฟ้าภายหลังจากที่มนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว นักมานุษยวิทยาได้ลงความเห็นกันว่า วัฒนธรรมหินตั้งจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย ที่พยายามเชื่อมต่อเส้นทางระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์หรือฟ้าภายหลังจากที่มนุษย์ได้สิ้นชีวิตลงไปแล้ว

ต่อมาภายหลัง มนุษย์ได้พัฒนาการการบรรจุกระดูกอัฐิธาตุของผู้ตายให้เป็นการพูนดินขึ้นคล้ายสถูปในประเทศอินเดีย เป็นการพูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่ฝังอัฐิธาตุ แล้วลงเขื่อนรอบกันดินพัง มีการปกรั่มหรือฉัตรไว้บนโคกเพื่อเป็นเกียรติยศ ต่อมามีการเติมแต่งสถูปให้งดงามและถาวรยิ่งขึ้น เช่น สร้างฐาน ลานทักษิณ มีบัลลังก์หรือแท่นฐานเหนือองค์สถูป ตกแต่งยอดสถูปเป็นรูปฉัตร และประดับประดาอลวดลายต่างๆ ลักษณะรูปทรงกลมคล้ายโอ หรือบาตรคว่ำ ต่อมาก็พัฒนาขึ้น โดยบุคคลที่มีบรรดาศักดิ์สูง กองดินจะพูนสูงขึ้น และเปลี่ยนวัสดุจากดิน เป็น อิฐ หิน ศิลาแลง ปูน อันแล้วแต่จะหาได้ในพื้นที่ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ได้ส่งอิทธิพลมายังดินแดนอาณาจักรโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกันกับการนับถือพระพุทธศาสนา

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19-22 ความนิยมการบูชาพระบรมสารีริกธาตุตามคตินิยมในพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากประเทศศรีลังกาได้แพร่เข้ามาสู่

ประเทศไทยทางภาคเหนือ และเข้ามาสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสร้างสถูปเจดีย์เพื่อประดิษฐานผอบที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน อันเป็นการสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่า เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าตามคติในพุทธศาสนาแบบเถรวาท หรือที่ในภาษาบาลีเรียกว่า คันธกุฎี หรือที่ในตำนานอุรังคธาตุเรียกว่า อุบมุง ดังตำนานประวัติการสร้างพระธาตุพนม ได้พบว่า ในอดีตพระธาตุพนมก็มีลักษณะอุบมุงเช่นเดียวกับสถูปสาญจีของอินเดีย โดยพระธาตุพนมได้ก่อสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 8 โดยพระมหากัสสปะเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ ได้นำพระอุรังคธาตุมาสู่ตอย กับปณคิริ หรือภูกำพร้าว ซึ่งเป็นที่ตั้งพระธาตุพนมปัจจุบัน และมีพญาทั้ง 5 ได้แก่ พญาสุวรรณภิงคาร เมืองหนองหานหลวง พญาคำแดง เมืองหนองหานน้อย พญาอินทปัฐ เมืองอินทปัฐ พญาจุลณีพรหมทัต เมืองจุลณี และพญานันทเสน (น้องพญาศรีโคตบุร) เมืองศรีโคตบุร ได้ช่วยกันก่ออุบมุง (สถูป) เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระอุรังคธาตุ

พระธาตุพนมในการรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไป จึงเป็นเจดีย์ที่มีทั้งความศักดิ์สิทธิ์ ความเก่าแก่ และเป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญที่สุดในภูมิภาคอีสาน ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโลกมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของวิญญานศักดิ์สิทธิ์ เชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระอุรังคธาตุที่ประดิษฐานไว้ที่ภูกำพร้าว เช่นเดียวกับเสาแกนหรือหมุดที่ตรึงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในภูมิภาค นั่นคือการผูกโยงเข้ากับระบบความเชื่อเรื่องการทำดีทำชั่ว หรือความเชื่อเรื่อง “กรรม” ตามแบบศาสนาพุทธ เมืองฟ้ากลายเป็นที่รองรับการกระทำดีส่วนเมืองลุ่ม (โลก) เป็นที่รองรับการกระทำดีและไม่ดี เพื่อให้ผู้คนได้มีโอกาสขึ้นไปอยู่เมืองฟ้าเมืองแถน ซึ่งเป็นความพยายามอธิบายความเชื่อดั้งเดิมกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยแสดงให้เห็นว่าพระธาตุพนม

ไม่ได้เป็นเพียงปูชนียสถานเท่านั้น หากยังแฝงไว้ด้วยระบบความคิดที่บรรพชนต้องการแสดงออกให้เห็นถึงสัญลักษณ์และวิธีไปสู่อุดมคติของชีวิต

กรอบแนวคิดด้านสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพระธาตุพนมดังกล่าว เป็นการอธิบายให้เข้าใจได้ว่าสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาอันเป็นเรื่องของความคิดความรู้สึกที่เป็นนามธรรมได้ถูกทำให้เป็นรูปธรรม นั่นคือ พระธาตุพนมเป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นรูปธรรม ที่มาจากคติความเชื่อของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่มีการอ้างอิงจุดมุ่งหมายปลายทางที่สำคัญของการมีชีวิตอยู่คือ ความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. นิทานอุรังคธาตุ ฉบับหลวงพระ
บาง. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ, ม.ป.ป.
- กรมศิลปากร. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. อุรังคธาตุ (ตำนานพระ
ธาตุพนม). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2537.
- กรมศิลปากร. จดหมายเหตุการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์พิมพ์, 2522.
- เกษมสุข ภมรสติย์. พุทธเจดีย์กับการพัฒนาและปรัชญารองรับ. กรุงเทพฯ:
ม.ป.พ, 2545.
- เจนจิรา เบญจพงศ์, คันคว้ารบรวม. ดนตรีอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
เรือนแก้วการพิมพ์, 2555.
- ชัยมงคล จินดาสมุทร. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนม
และพระธาตุองค์อื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.”
วิทยานิพนธ์, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนรินทรวิโรฒ,
2532.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. ภาษาของจิตรกรรมไทย การศึกษารหัสของ
ภาพ และความหมายทางสังคมวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

พระครูสุเทพสาครคุณ, ปรีวรต. *ปฐมกัปป์/ขุนบรม*. ขอนแก่น: ม.ป.พ, 2546.

พระมหาทวิช อีระชาโต (ศรีพรหม). “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการเมืองใน คัมภีร์ทีฆนิกาย.” *วิทยานิพนธ์, พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2550.

พระสันติ สิทธิสมบุญ (ถ่ออาจ). “การศึกษาเปรียบเทียบการบำเพ็ญบารมี ของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธานุสาเถรากับมหายาน.” *วิทยานิพนธ์, พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2554.

พิบูลย์ ลี้พานิชย์. “อิทธิพลของพระพุทธานุสาเถรที่มีต่อการสร้างเจดีย์ใน สมัยสุโขทัย.” *วิทยานิพนธ์, พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 2549.

วิทยาลัยครูมหาสารคามและมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. *อุรังคินิทานตำนานพระธาตุพนม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว การพิมพ์, 2521.

ศรีศักร วัลลิโภดม. *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: พิมพ์เศ พรินต์เซ็นเตอร์, 2533.

สมชาติ มณีโชติ. “พระธาตุพนม: ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์ในมิติด้านสัญลักษณ์ ทางสังคมวัฒนธรรม.” *วิทยานิพนธ์, ปรัชญาดุขฎิบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 2554.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522.

สุรพล ดำริห์กุล. *แผ่นดินอีสาน*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. “การอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ฐานานุศักดิ์ของศิลปกรรม ในพุทธศาสนา.” ในงานพุทธศิลป์ในศาสนสถาน มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่, 11 สิงหาคม 2551.

อธิปัตย์ วงษ์อิม. “ระบบจักรวาลทัศน์ดั้งเดิมกับการประกอบสร้างพื้นที่เชิง นิเวศแบบคู่ตรงข้ามในวรรณกรรมอีสานแนวมหัศจรรย์ตามความ หมายถึงของ เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม.” วารสารวิถีสังคมมนุษย์ 3, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2558): 103-123.

เอเดรียน สนอดกราส. *สัญลักษณ์แห่งพระสฤป*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ, 2541.

อุทัย ภัทรสุข. “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและ พิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง.” วิทยานิพนธ์, พุทธศาสนตรมหา บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

“พงศาวดารล้านช้าง.” สืบค้นเมื่อ 17 กรกฎาคม 2559. <https://th.wikipedia.org/wiki/พงศาวดารล้านช้าง>.

“วัฒนธรรมหินตั้ง.” 2556. สืบค้นเมื่อ 17 กรกฎาคม 2559. <https://anuchitm6.blogspot.com>.

“รายงานการเดินทางอารยธรรม “หินตั้ง-ใบเสมา” บริเวณสองฝั่งโขง “ไทย-ลาว.”” 2553. หอจดหมายเหตุ อัครสังฆมณฑลกรุงเทพ. สืบค้นเมื่อ 17 กรกฎาคม 2559.

<http://haab.catholic.or.th/history/Suwannapoom/suwanpoom2.html>.

“ประวัติวัดพระธาตุพนม.” สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครพนม. สืบค้นเมื่อ
17 กรกฎาคม 2559. http://www.watpamahachai.net/Document12_2.htm.
